

1941. június. Magyarország hadba lépése a Szovjetunió ellen

Bevezetés

1940 nyarán Adolf Hitler és a nemzetiszocialista Németország közelebb állt a saját háborúja megnyeréséhez, mint manapság sokan gondolnák.¹ Nagy-Britannia kivételével elvileg és gyakorlatilag is behódolt neki a kontinentális Európa, a földrész peremén Keleten elhelyezkedő sztálini orosz világhatalom a szövetségese volt, arról nem is beszélve, hogy a két totalitárius diktatúra között virágzottak a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok is. Bár a két birodalom között Kelet-Közép-Európa és a Balkán térségét illetően érdekütközés volt tapasztalható, de ezek nagy részét is sikerült rendezni. Sztálin is kielégíthette féktelen területszerző mohóságát, gondoljunk Lengyelország 1939-es negyedik felosztására, ahol az ország keleti részét az oroszok bekebelezték és szovjetizálták. Erre a sorsra jutottak 1940-ben a balti államok (Litvánia, Lettország, Észtország) is, továbbá Finnországot is sikeresen megcsonkították területileg. Szintén 1940-ben Sztálin 48 órás ultimátumot juttatott el a román kormányhoz, hogy haladéktalanul ürítsék ki és adják át Besszarábiát és Észak-Bukovinát a Szovjetuniónak. Az oroszok – meg sem várva az ultimátum lejártát – bevonultak, és annektálták a területeket is. Szóval a Szovjetunió fedőnéven futó orosz világhatalom elégedett lehetett, óriási területi nyereséget könyvelhetett el Nyugat felé, független, szuverén országokat törölve le a térképről, amelynek tekintetében semmivel sem maradt el Hitler nemzetiszocialista Harmadik Birodalma mögött. Sztálinnak – bár készítettett haditerveket a németek ellen – a szerző véleménye szerint egyáltalán nem állt szándékában Németországot megtámadni. A szovjet diktátor egyébként sem tudott szabadulni könnyen ébredő gyanújától és ellenszenvétől a nyugati demokráciák iránt. Több jel mutat arra, hogy Sztálin, aki már a harmincas évektől kezdve egyre inkább államférfinak érezte magát,² és nem első számú

ERDŐS MÁRTON (1981), PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola. Budapesten él.

1 Lukacs, John: *A második világháború öröksége*. Budapest, 2011, Európa Könyvkiadó, 41–42.

2 Lukacs, John: *Hitler és Sztálin. 1941. június*. Budapest, 2009, Európa Könyvkiadó, 45.

kommunista forradalmárnak, legszívesebben megegyezett volna Hitlerrel a világ felosztásáról. Ez persze nem jelenti azt, hogy lemondott volna a világforradalomról vagy a lényegi bajoktól szenvedő, életellenes, szennyes kommunista ideológiáról, de azt a klasszikus orosz hegemon törekvések és a pánszlávizmus szolgálatába állította. Cinikus, könyörtelen reálpolitikus volt. Másrészt a két diktátor már amúgy is rég felfedezte egymásban a rokon lelket.

Ha 1940 közepén Franciaország összeűzása és a szédületesen sikeres villámháború után Hitler megáll, és inkább hódításai pacifikálásával foglalkozik, távlatilag könnyen meglehet, hogy egy ún. tripoláris világrénd alakul ki három világhatalommal: az Amerikai Egyesült Államokkal, a Szovjetunióval és a hitleri Harmadik Birodalommal. Ami Nagy-Britanniát illeti, akárhogy alakul a világtörténelem menete, 1940 után mindenképpen elveszítette volna világhatalmi státusát. Alighanem a gyarmatbirodalmak sem bomlottak volna föl, hanem egész egyszerűen a nagyhatalmak újraosztották volna a lapokat, kártyanyelven szólva.

1940 nyarán az angolok is nagyon közel voltak ahhoz, hogy békét kérjenek Németországtól. Lord Halifax, akiből majdnem miniszterelnök lett (Churchill helyett), támogatóival együtt békeajánlatot készült Mussolinin keresztül eljuttatni Hitlerhez.³ Emiatt a harcias és romantikus államférfi, az új brit miniszterelnök, Winston Churchill pozíciója is 5 napon keresztül rendkívül ingatag volt, melyet szemérmesen emlékirataiban elhallgat.⁴ Mindenesetre az angolok nem kértek békét, de új miniszterelnökükkel együtt egyedül maradtak. Hitler később azt nyilatkozta egyszer, hogy azért kell a Szovjetuniót összeűznie, hogy megszűnjön Nagy-Britannia utolsó reménye a kontinensen. Ha 1940-ben Nagy-Britannia békét köt, a szerző szerint könnyen meglehet, hogy sem Hitler Sztálint, sem Sztálin Hitlert nem támadja meg. Elég idő és terület volt még a világon, hogy tovább osztozkodjanak. Ami pedig az Amerikai Egyesült Államokat illeti, nem volt ekkoriban hadviselő fél, továbbá nagyon erős volt a korabeli amerikai közvéleményben az izolacionista irányzat, 1940-ben Rooseveltnél azzal nyerte el újra az elnöki mandátumot, hogy az USA-t távol tartja az európai háborútól.

Rátérve Magyarországra, gróf Teleki Pál miniszterelnök és államférfi 1940-ben is sikeresen folytatta politikáját, amelynek lényege hazánk nem hadviselő státusának megőrzése és a lehetőleg békés úton történő revíziós törekvések voltak, melyet az ország közvéleménye is támogatólag. Az orosz reláció is ebben az évben merült fel először komolyan. Ahogy említettük, a szovjet diktátor ultimátumot adott Romániának, hogy sürgősen adja át a Szovjetunióknak Besszarábiát és Észak-Bukovinát. Mivel területszerzés tekintetében itt Bulgária és Magyarország is képből volt,⁵ az oroszok mindkét országnak együttműködést kínáltak fel, röviden, hogy szorongassák meg együtt Romániát. Ez viszont ke-

3 Lukacs, John: *Az európai világháború, 1939–1941*. Budapest, 1995, Európa Könyvkiadó, 127–133.

4 Lásd Lukacs, John: *Öt nap Londonban – 1940. május* című kitűnő munkáját.

5 *A moszkvai magyar követség jelentései, 1935–1941*. Szerk. Peter Pastor. Budapest, 1992, Századvég Kiadó–Atlanti Kiadó, 180. irat.

resztezte Hitler jól felfogott érdekeit, mivel erősen függött a román kőolajforrásoktól, és az sem volt ínyére, hogy kis szövetségesei (Magyarország, Románia, Bulgária) egymás torkának essenek. Továbbá a magyar kormány visszautasította az orosz közeledést. Így is rendeződött a dolog. Bulgária bekebelezhette a kívánt Dél-Dobruzdását, az oroszok is megkapták, amit akartak, továbbá ezek a fejlemények vezettek először magyar-román közvetlen tárgyalásokhoz, majd ennek sikertelensége után az ún. második bécsi döntéshez, ahol Németország és Olaszország bábáskodásával Magyarország visszakapta Észak-Erdélyt, amely a legnagyobb békés revíziós sikerünknek bizonyult.

Hitler tervei, mozgás a Balkánon és a jugoszláv krízis

A német „Führer” – miután 1940 közepén Nagy-Britannia nem kért békét – először egy német–francia–olasz–spanyol koalíció összehozásával kísérletezett a brit birodalom ellen, amely teljes fiaszkóval végződött. Ezzel párhuzamosan ismét elkezdett foglalkozni, pontosabban szólva letörölte a port egyik régi elképzeléséről, a „keleti téripolitikáról”, de a szerző véleménye szerint csak azért, hogy végre Nagy-Britannia is beadja derekát, és tárgyalóasztalhoz üljön. Továbbá ekkor kezdte el foglalkoztatni a gondolat, hogy az angolok és esetleg az amerikaiak valamikor partraszállást fognak megkísérelni Európában. A kétfrontos háborút elkerülendő, így megszületett az elhatározás a fejében, hogy elintézi szövetségését, Sztálin Szovjetunióját. Megtette a szükséges intézkedéseket, 1941 első hónapjaiban a Wehrmacht fölvonult az orosz határokhoz.

Csakhogyan e közben mozgás támadt Délkelet-Európában, amely vérszomjas keleti terveit keresztezte. Az olasz fasiszta diktátor, Mussolini, akinek elképesztő mértékű hiúságát és becsvágyát zavarták Hitler fényes sikerei, arról nem is beszélve, hogy a „Führer” őt állandóan „kész tények elé állítja”, elhatározta, hogy lerohanja és meghódítja Görögországot. Totális fiaszkó lett a vége, mert a bátor görögök nemcsak elverték jó alaposan az olasz inváziós haderőt, nemcsak visszaszorította azt az olasz ellenőrzés alatt álló albán területre, hanem még Albánia közel felét is kiragadta Mussolini kezéből. Eközben a görög kormány egyezkedett az angolokkal is, repülőterek használatát is engedélyezve nekik, továbbá megjelent egy brit expedíciós, kisebb létszámú haderő is az országban. A „Führert” mindkét fejlemény rendkívüli módon ingerelte, egyrészt a tengelyhatalmak presztízsvesztesége miatt, másrészt tűrhetetlen volt számára az angol jelenlét a kontinensen. Gyorsan határozott és lépett is. Ez az egész ugyanis egész keleti vállalkozását veszélyeztette, hisz ismerte a stratégia egyik alapszabályát, hogy a hátát nem hagyhatja fedezetlenül. Az első világháború tapasztalataiból okulva, nem akart „újabb Szalonikit” sem. Szövetségese, Bulgária is kecsegtethető volt Görögországhoz tartozó területekkel.

A térség államait a „Führer” ekkor már maga mellett tudta. Egy kivétellel. Ez pedig Jugoszlávia volt, amelynek jövőbeni magatartása két szempontból is ki-

emelkedően fontos volt. Egyrészt nagyon nem mindegy, hogy a németek görögországi vállalkozása kivitelezése idején hogyan viselkedik, másrészt ugyanez állt arra vonatkozóan is, amikor nagy keleti hadjáratát elindítja az orosz világbirodalom ellen.

Elhatározta tehát, hogy tárgyal Jugoszlávia vezetésével, és az országot csatlakoztatja a Háromhatalmi Egyezményhez. Pál régensherceg és a jugoszláv kormány végül belement a dologba. Csakhogy nem sokkal később a jugoszláv hadsereg, Dušan Simović tábornok vezetésével katonai puccsal megdöntötték a regnáló kormányt. Pál régensherceget megfosztották hatalmától, és trónra ültették Péter herceget. Új kormány alakult. Szinte azonnal szerződést kötöttek a Szovjetunióval, bár a Háromhatalmi Egyezményt sem mondták fel. Hitlernél viszont betelt a pohár. Ismét gyorsan döntött, és hadműveleti terveit kiterjesztette Jugoszláviára is. Hódoltatni kellett ezt az országot is. Ekkor került képbe Magyarország is, és ahogy az már Kelet-Közép-Európában és a Balkánon már történetileg megszokott, elsősorban területi kérdések miatt. A problémát nagyon súlyosbította, hogy a magyar kormány 1940 végén, tehát néhány hónappal korábban kötött örök barátsági szerződést Jugoszláviával, amely ráadásul a békés revízió lehetőségét sem zárta ki a jövőt illetően!

Magyarország és a jugoszláv krízis

A magyar államférfi és tudós miniszterelnök, gróf Teleki Pál szinte feloldhatatlannak tűnő dilemmába került. Hivatalba lépése óta – bár az egész egy nagy kötéláncnak volt nevezhető, és ez a kötél, amelyen táncolt, még síkos is volt – azt kell, hogy mondjuk, hogy a magyar érdekek szempontjából sikeres külpolitikát folytatott. Legfőképpen sikerült eddig hazánk nem hadviselő állapotát, de facto valamiféle semlegességet megőriznie. Továbbá már mindjárt a miniszterelnöksége elején háború nélkül hazánkhoz csatolta Kárpátalját. Kivonta Magyarországot a lengyel krízisből, sőt segítette és menedéket nyújtott a menekülő lengyelek tízezreinek. A Lengyelországgal szembeni német kéréseket elutasította. 1940-ben – bár Ő maga roppant pesszimista volt – szintén háború nélkül visszajuttatta Magyarországnak Észak-Erdélyt is a második bécsi döntéssel, amely a legnagyobb volumenű országgyarapításnak bizonyult. Végül az ő kormánya kötötte meg Jugoszláviával az örök barátsági szerződést, amely – ahogy említettük – a békés revíziót sem zárta ki.

De most előállt a fentebb vázolt jugoszláv krízis. A németek félreértethetlenné tették, hogy ebben az ügyben Magyarország részvétele elengedhetetlen,⁶

6 Macartney, C. A.: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története, 1929–1945.* I. kötet. Budapest, 2006, Gede Testvérek kiadása, 608 (a továbbiakban: Macartney); Cornelius, S. Deborah: *Kutyaszorítóban. Magyarország és a második világháború.* Budapest, 2015, Rubicon könyvek, 161 (a továbbiakban: Cornelius); Czettler Antal: *Teleki Pál és a magyar külpolitika, 1939–1941.* Budapest, 1997, Magvető Kiadó, 287.

ellentmondásnak semmi helye nincsen. A „Führer” részéről persze a korbács mellett jött a méz is. Ez a méz pedig ebben a térségben mi más lehetne, mint a területszerzés! Szóval a németek egyértelművé tették, hogy most Magyarországnak kiváló esélye adatik arra, hogy a Trianonban elszakított Délvidéket visszaszerezze,⁷ ha átengedi a német csapatokat a területén, és maga is részt vesz az akcióban. A miniszterelnököt az is aggasztotta, hogy ehhez az egészhez mit fog szólni Nagy-Britannia, amelynek jóindulatát minden áron megtartani igyekezett. Az angolok pedig nyilvánvalóvá tették, hogy magyar közreműködés esetén Magyarország nem számíthat sem toleranciára, sem kíméletre. Telekit, akit ez valóssággal sokkolt, brit hadüzenettel is megfenyegették. Ez a nagyszerű erdélyi gróf, aki az 1914 előtti „békebeli” világ gyermeke volt, valószínűleg úgy érezte, ettől az egésztől meg fog örülni. Az, hogy csak úgy lemondjon, a becsületkódexe, melynek alapján cselekedett, nem engedte. Úgy láthatta ekkoriban, hogy egész 1939 óta folytatott politikája darabokra hullik szét. Nem látott más kiutat, öngyilkos lett ez a mélyen vallásos, katolikus arisztokrata.

Ahogy egy korábbi dolgozatunkban már említettük, Magyarország a jugoszláv krízissel indult el azon az úton, amely sorsát mindinkább a hitleri Harmadik Birodalomhoz kötötte. A fentebb leírtak, azt hiszem, jól megvilágítják, hogy miért.⁸

Magyarország átengedte a német csapatokat a területén, és maga is közreműködött a hadműveletekben, bár ez abban merült ki, hogy a honvédség, a csendőrség és a határőrség alakulatai bevonultak a jugoszláv hadsereg által már kiürített Bácskába és a Drávaszögbe, továbbá a Muravidékre és a Muraközbe,⁹ valamint tették ezt csak azok után, hogy Horvátország kikiáltotta függetlenségét, és Jugoszlávia de jure megszűnt.¹⁰

Szembeötlő egyébként ebben a szomorú történetben az, hogy a magyarországi németbarát politizáló katonatisztek, élükön Werth Henrikkel, a Honvéd Vezérkar főnökével, már Teleki alatt mennyire beleártották magukat a politikába, sőt azt még formálni is igyekeztek.¹¹

Ez tragikus méreteket ölt majd az új miniszterelnök, Bárdossy László alatt, és a következmények már beláthatatlanok és hosszú távon tragikusak lettek...

Mielőtt elkezdenénk elemezni fő témánkat, Magyarország 1941 júniusában bekövetkezett hadba lépésének körülményeit, érdemes egy kicsit közelebbről foglalkozni a már említett új miniszterelnök, Bárdossy László személyiségével és előéletével, mert ezek is döntő komponenseknek bizonyultak az eljövendő időkben, és John Lukacs szavajárásával élve, Bárdossy személyisége, előélete,

7 Cornelius, 161.

8 Lásd Erdős Márton: Közelítések Kállay Miklós külpolitikájához, 1942–1944. *Hitel*, 2013. május, 103–112.

9 Cornelius, 167. Macartney, 17–19.

10 Macartney, 15.

11 Macartney, 613; Cornelius, 162.

meggyőződése és hajlamai döntően rányomták a bélyegüket az eseményekre. Előjáróban annyit, hogy felelősről igen, de első számú és kizárólagos bűnösről nem beszélhetünk, viszont nemzeti hősről sem!

Bárdossy László

A XX. századi magyar történelem egyik legellentmondásosabb alakja 1890-ben született Szombathelyen, részben értelmiségi, részben köznemesi származású családban.¹² Kifogástalan polgári körülmények között nőtt fel, középiskolai tanulmányai úgy alakultak, hogy a történelmi Magyarország széles tájékain állt módjában megfordulni,¹³ szóval nem fenyegette az a veszély, hogy látásmódja esetleg provinciális lesz, éppen ellenkezőleg már ekkor szert tehetett szélesebb látókörre. Egyetemi tanulmányai alatt már komoly táltumokról tett tanúságot. Korán megmutatkozott éles elméje, csillogó intellektusa, kiváló nyelvérzéke, szorgalma, precizitása, széles körű műveltsége, amelyhez kellemes, bizalmat keltő külső járult. Egyetemi tanulmányai alatt több nyugat-európai egyetemen is megfordult,¹⁴ amely még tovább tágította szellemi horizontját. Ambiciózus, határozott, idealista, de hiú fiatalember vált belőle. Hallgatótársai csodálták. Ebből kifolyólag emberünk szellemi arisztokratának volt tekinthető, amelyről ő maga is meg volt győződve. Tanulmányai befejezése után a közszférában helyezkedett el, de közel egy évtizedig csak nagyon lassacskán haladt előre a hivatásépítésben.¹⁵ Sorsdöntő változást az 1918-as összeomlás és az 1920-as trianoni össz nemzeti tragédia idézett elő az életében. Magyarországon ugyanis ekkor általános ellenérzés alakult ki a régi K. u. K.-diplomataik iránt, kárhóztatták széles mértékadó körökben e réteg „Ballhausplatzi szellemét”, pedig a durván megcsönkített ország egész külügyi szolgálatát el tudták volna látni,¹⁶ amikor az önálló magyar külügyet megszervezik. Megszervezték, de ekkor az volt ott az általános alapelv, hogy a közigazgatásból vettek fel fiatal, idegen nyelveket beszélő, magasan kvalifikált embereket.¹⁷ Ez történt Bárdossy esetében is, így került diplomáciai szolgálatba, és lett hivatásos diplomata. Újabb nagy változást majd a 30-as évek hoznak neki, amikor a magyar kormányzat Londonba szeretne volna küldeni követnek. Csakhogy itt történt valami, ami tulajdonképpen egész további életét meghatározta. Az angol királyi udvar kifogásolta a házasságát, ugyanis Bárdossy elvált nőt vett feleségül, ez pedig elfogadhatatlan volt

12 Pritz Pál: *Bárdossy László*. Élet-kép sorozat. Budapest, 2001, Elektra Kiadóház, 16 (a továbbiakban: Pritz).

13 Pritz, 16–17.

14 Pritz, 17.

15 Pritz, 17.

16 Pritz, 18.

17 Pritz, 18–19.

számukra.¹⁸ El lehet képzelni az amúgy is mértéken felül hiú Bárdossy sértettségét és felháborodását. Ullein-Reviczky Antal töpreng azon emlékirataiban, hogy ha Bárdossyból mégis londoni követ lett volna, elkerüli későbbi végzetes pályafutását, ott is marad Londonban, s 1946-ban nem nyugodna szombathelyi sírjában hat golyóval a testében.¹⁹ Talán elkerülhette volna sorsát így... Mindezek után emberünk Bukarestbe kapott magyar követi kinevezést, amit az angolnál kevésbé finnyás román királyi ház elfogadott.²⁰ Ekkor Romániában magyar követnek lenni nem lehetett komfortzóna. Aztán Bárdossy állástalan volt éppen Budapesten, mikor gróf Teleki Pál külügyminisztere, gróf Csáky István elhunyt.²¹ 1941-et írunk már ekkor. A miniszterelnök ekkor olyan utódot keresett a külügyminiszteri széket illetően, aki még kijátszatlan kártya volt a politikában. Teleki a németeket sem szerette volna fölöslegesen hergelni. Bárdossy László pedig kéznél volt, továbbá Csáky három utódjelöltje között is szerepelt.²² Így lett Bárdossyból Magyarország külügyminisztere. Gróf Bethlen István még egy hónappal emberünk kinevezése után is örömmel nyugtázta azt, hogy Teleki milyen jól választott.²³ Az új külügyminiszter kezdetben nem is okozott semmiféle csalódást, némi német bizalmatlankodást leszámítva, de hát akkoriban a Wilhelmstrasse alapjáraton mindig táplált ilyesmit, ha új ember lépett a magyar politika csúcspontjára. Bárdossy funkciójában hűségesen követte Teleki vonalát, bár már akkor voltak közöttük nézetkülönbségek, főleg az, hogy Bárdossy ellenezte a Jugoszláviával kötött örök barátsági szerződést.²⁴ Nem sok idő telt el, és a jugoszláv krízissel és főnöke öngyilkosságával emberünk élete gyökeres fordulatot vett, ugyanis Horthy Miklós kormányzó őt nevezte ki Teleki utódjául Magyarország miniszterelnökének. Vitathatatlanul végzetes döntés volt mind Bárdossy személyes életére és sorsára, mind az ország jövőjére nézve...

A fenyegető német–orosz háború árnyékában. Werth Henrik és Bárdossy László konfliktusa

Visszatérve a nemzetközi fejleményekre, a német Vezér aránylag gyorsan rendet rakott a Balkánon. Egy újabb villámháború keretében a németek térdre kényszerítették és feldarabolták Jugoszláviát. Görögország is gyorsan el lett intézve

18 Ullein-Reviczky Antal: *Német háború – orosz béke*. Budapest, 1993, Európa–História, 74 (a továbbiakban: Ullein-Reviczky).

19 Ullein-Reviczky, 74.

20 Uo.

21 Uo.

22 Ullein-Reviczky, 75.

23 Ullein-Reviczky, 75.

24 Ullein-Reviczky, 84.

részükről, fejfájást csak a stratégiai fontosságú Kréta szigete jelentette, ahová az angol expedíciós alakulatok befészkeltek magukat, és nem szándékoztak onnan távozni. Hitler viszont Student tábornok légideszantosaival egy rendkívül véres mérkőzés keretében hatalmába kerítette a szigetet is.²⁵

A balkáni puszkaporos hordó ügyét Hitler átmenetileg nyugvópontra tudta juttatni. A közvetlen veszély mindenestre elmúlt a Szovjetunió elleni nagystí-lű támadást tekintve. A támadás ideje viszont több mint egy hónapot csúszott, a végső időpont 1941. június 22-ére lett kitűzve. A későbbi fejlemények ismereté-ben és az orosz időjárás veszélyeket is számításba véve, ez a csúszás végzetessé vált a „Führer” számára. Nem számolt ugyanis senki sem azzal, hogy az oro-szok elleni háború hosszú lesz, egyöntetűek voltak a vélemények még angol-szász körökben is, hogy a németek 5-6 hét alatt Moszkvában lesznek. Vagy még hamarabb. Ezzel számolt a Honvéd Vezérkar főnöke, Werth Henrik is sok más németbarát politizáló tisztjársával egyetemben. Szóval Werth politizálása nem-hogy alábbhagyott volna a jugoszláv krízis végeztével, hanem éppen ellenke-zőleg: magasabb fordulatszámra kapcsolt. 1941. május elejétől Werth Henrik Bárdossyt memorandumaival szórakoztatta, amelyekből kitűnik, hogy a Hon-véd Vezérkar főnöke szentül meg volt győződve a német győzelemben, és ami-att aggályoskodott, hogy a győzelem gyümölcseiből Magyarország nem fog részesedni, a többi német szövetséges kisállam pedig igen. Biztonságpolitikai okokat is felhozott, amelynek garanciája szerinte a hitleri Harmadik Birodalom. Szóval minden fenntartás nélkül tanácsos, sőt kötelező a németek és a „Führer” kegyeit keresni, mert a végén még megelőznek minket... (Románia, Szlovákia, Horvátország).²⁶ Werth azonban ennél is tovább ment. Ugyanis ő jó kapcsola-tokat ápolt a Wehrmacht katonai köreivel, s bár a „Führer” szigorú titoktartást követelt, különösen Magyarországot illetően, a Honvéd Vezérkar főnöke alapo-san képből volt azt illetően, hogy mire is készülnek a németek a Szovjetunió ellen. Követelte Bárdossynál, hogy Magyarország minél előbb önként ajánlkoz-zon fel a németeknek az oroszok elleni háború tekintetében!²⁷ A politizálásnak és a döntéshozatali ambícióknak részéről nem volt vége...

A témára vonatkozó dokumentumok azt mutatják, hogy a Wehrmacht kö-reiben, vezető pozíciókban is akadtak olyanok, akik a Barbarossában Magyar-országnak aktív szerepet szántak, vagy ha még katonai részvételt nem is ígé-nyeltek magyar részről, azt mindenképpen szorgalmazták, hogy Magyarország lépjen be ebbe a háborúba, továbbá katonai felvonulási terület legyen, beleértve

25 Shirer, William, L. : *A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története.* Budapest, 1995, Teleteacher, 510.

26 *Diplómáciai iratok Magyarország külpolitikájához, 1936–1945. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig, 1940–1941.* Szerk. Juhász Gyula. Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó, 778., 783., 806., 839., 840., 844., 858. sz. iratok (a továbbiakban: DIMK).

27 Uo.

a teljes vasúti és logisztikai kapacitást.²⁸ Erről pedig a németbarát magyar katonai körök is pontosan informálva voltak,²⁹ de szeretnénk hangsúlyozni, hogy ez katonai vonal volt, nem pedig politikai!

De hogy állunk akkor a politikával? Itt elsősorban azt kell megvizsgálni, hogy mit gondolt és mit tervezett Hitler. Ebben a kérdésben a források egybevágóak, egyöntetűek. Ugyanis a német „Führer” a kezdet kezdetétől fogva nem kalkulált, nem számolt Magyarország részvételével, de ő maga nem is akarta ezt, a politikai vonalon pedig hivatalos felkérést küldeni hazánknak nem is akart!³⁰ Magas rangú német katonai vezetők egyike-másika komolyan rá akarta venni elhatározásának megváltoztatására Hitlert, de ő kategorikus nemet mondott.³¹ Miért? A német diktátor attól tartott, hogy ellenkező esetben a magyarok újra területi igényekkel lépnének fel, de nem az oroszok ellen, hanem Románia és Szlovákia ellen, amelyet esze ágában sem volt teljesíteni. *Hitler nem akarta a történelmi Magyar Királyságot helyre állítani, sőt további területeket sem akart Románia vagy Szlovákia kárára a magyaroknak adni!* A szerzőnek az a benyomása, hogy Hitler úgy érezte, hogy már a második bécsi döntéssel is túl messzire ment. Még egyszer szeretnénk leszögezni, a „Führer” nem szándékozott további régi magyar területeket Magyarországnak átadni!

A Szovjetunió elleni hadjáratban Romániával és Finnországgal számolt, amelyeknek a magyarokkal ellentétben területi követeléseik voltak az oroszokkal szemben.

A O. óra: 1941. június 22. A hitleri Harmadik Birodalom megtámadja a Szovjetuniót. Fejlemények Magyarországon. Töprengések

E nap hajnali óráiban a német hadigépezet félelmetes erővel lecsapott addigi szövetségésére, Sztálin Szovjetunió fedőnév alatt futó orosz világbirodalmára. A Wehrmacht három hadseregcsoportba szervezve, három irányban támadott, délen Ukrajna, középen Fehéroroszország, északon pedig a Baltikumon keresztül Leningrád irányában törtek előre.

Magyarországra már hajnalban befutott a hír, Sztójay Döme berlini magyar követ szinte azonnal tájékoztatta Bárdossy miniszterelnököt,³² továbbá tudtára adta, hogy a „Führer” levelet írt Horthy Miklós kormányzónak,³³ amelyet a címzett hamarosan kézhez is kapott. A németek lakonikus tömörséggel csak annyit

28 Cornelius, 171. Macartney, C. A. : *Október tizenötödike. A modern Magyarország története, 1929–1945.* II. kötet. Budapest, 2006, Gede Testvérek kiadása, 24 (a továbbiakban: Macartney II).

29 DIMK, 849. sz. irat.

30 Macartney II, 24.

31 Cornelius, 171.

32 DIMK, 862. sz. irat.

33 DIMK, 859, 862. sz. iratok.

vártak el, hogy a magyarok levonják a megfelelő következetést.³⁴ Hitler e levélben meleg hangon köszöntötte Horthyt, mint a bolsevikellenes kereszties háború régi lovagját, viszont a levélben semmiféle passzus nem található még ebben a döntő órában sem, hogy Magyarország vegyen részt a Szovjetunió elleni hadjáratban. A Kormányzó egy jó ideig nem is válaszolt e levélre, és egyébként sem látta okát annak, hogy Magyarországnak itt bármi teendője volna. Céltalannak és abszurdnak tartotta azt, hogy hazánk is támadást indítson, hisz nincs semmiféle magyar területi követelés az oroszokkal szemben, továbbá Horthy számára is komikusan hatott, hogy a kis Magyarország minden ok nélkül megtámadjon egy 200 milliós világhatalmat.³⁵ Bárdossy sem gondolta és hitte ekkor még, hogy hazánknek bármiféle keresnivalója lenne ebben a háborúban, akárhogy is végződjön az.

Az egyedüli katonai lépés, amelyet Magyarország aznap tett, az az volt, hogy katonai alakulatokat küldött Kárpátaljára, és megerősítette a légvédelmet az egész ország területén.³⁶ Nyoma sem volt még ekkor annak, hogy rövidesen Magyarország mekkora bajba kerül!

Hitler és nemzetiszocialista Harmadik Birodalma ekkor elindult egy olyan úton, amelyet már igazolni sem lehetett, pláne nem a német nép előtt. Németország és Hitler 1940 utáni helyzetéről Ormos Mária a következőket írja: „Adolf Hitlert, akit ebben az időben, 1940–1941-ben embermilliók csodálata övez, még ha további milliók rettegik és gyűlölik is. Valami mégis romlani kezdett Hitler körül. Nem volt többé tisztes, védhető nemzeti cél, és nem volt fergeteges propagandakampány sem a támadási célpontként kiválasztott következő áldozat ellen. Nem is lehetett. Hiszen ez az állam szövetséges volt, semmit sem vett el Németországtól, és semmilyen jogos követelést nem lehetett megfogalmazni vele szemben. A soron levő lépés tehát titokban, alattomban készült, és Hitlernek nem volt módja arra, hogy megkísérelje fellelkesíteni rá a német népet.”³⁷ Nyugatról az orosz birodalmat még senkinek sem sikerült legyőzni a világtörténelemben, Napóleon kapitális fiaskójának is ott kellett lebegnie Hitler szemei előtt. A Szovjetunió irtatlan nagyságú, kontinensnyi területe, kifogyhatatlan emberanyaga (és ekkor még a német felderítés számára is ismeretlen ún. duplikált hadiipar már megteremtett alapjai az Urál és Szibéria területén),³⁸ a kiapadhatatlan ásványkincsekről nem is beszélve, szóval mindennek baljóslatúan kellett volna csengenie... Utólag visszatekintve, Hitlernek egyetlen esélye lett volna nyerni, mégpedig akkor, ha Japánt sikerül az oroszok ellen bevonni és az Amerikai Egyesült Államokat kívül tartani. Ennek az ellenkezője történt. A japánok kívül maradtak az orosz háborúból, helyette 1941 decemberében megtá-

34 Macartney II., 29.

35 Macartney II., 30.

36 Uo.

37 Ormos Mária: *Hitler*. Budapest, 1993, T-Twins Kiadó, 384.

38 Bebesi György egyik egyetemi előadásán hangzott el, melyen a szerző is ott volt.

madták az USA-t Pearl Harbornál. Mivel Japán volt az agresszor, Hitlert nem kötelezte semmi, hogy Amerikának is hadat üzenjen. Ő ezt is megtette, bevonta ezt a másik világhatalmat is a háborúba. Jogosan írja Ormos Mária ennek kapcsán, hogy ezzel a fejleménnyel „a német esélyek matematikailag véget értek. Már a csodaszerű véletlenekben kellett hinni ahhoz, hogy valaki elképzelje, hogy a Wehrmacht győztesen fejezi be a háborút...”³⁹

Egyébként Hitler már 1941 novemberében rájött, hogy nem nyerheti meg a háborút...⁴⁰ Talán nem áll távol az igazságtól, hogy Németország történeti tragédiája abban rejlik, hogy nagyhatalomnak túl nagy, világhatalomnak reménytelenül kicsi... Ezen „Führerük” zseniális bűnözése⁴¹ sem változtatható! A Szovjetunió adottságain azonban már 1941 első felében jobban el kellett volna gondolkodni. Sokak tisztánlátását elhomályosították az addigi szédületes német sikerek. Kevesen voltak, akik tisztán láttak, de ez nem ment fel az óvatlanság és a gondolkodás alól!

Horthy kormányzó és miniszterelnöke, Bárdossy, sokakkal együtt, óvatlanak és meggondolatlanak bizonyult...

A magyar vezetés drámája, hogy Magyarország maradjon ki az oroszok elleni háborúból (1941. június 23–25.)

Horthy kormányzó és Bárdossy miniszterelnök kezdetben nemcsak hogy nem akart a Szovjetunió elleni háborúba belépni, de még a diplomáciai kapcsolatokat sem szerette volna megszakítani!⁴² Segítségükre volt a „Führernek” az a megnyilatkozása is, hogy az oroszok elleni háború indulásakor a résztvevőket tekintve csak Romániát és Finnországot említette meg, Magyarországot nem. Bárdossy úszott a gyönyörűségben.⁴³ De ez még nem minden. A támadás után Molotov szovjet külügyi népbiztos magához kérte Kristóffy moszkvai magyar követet, és közölte vele, hogy ha Magyarország nyugton marad, számíthat további magyar revíziós törekvésekre Romániával szemben.⁴⁴

Bárdossy ekkor manőverezésbe fogott, mert a németek könnyen ébredő gyanúját valahogy el kellett oszlatni, mert a németek reakciója általában mindig ez volt, ha egy baráti kisállam önálló lépésre készült. A miniszterelnök azt találta ki, hogy azt a magyarázatot adja a Wilhelmstrassénak, hogy ha Moszkvában fennmarad a magyar követség, akkor a magyarok további értékes informáci-

39 Ormos, 399.

40 Ormos, 400.

41 „Zseniális bűnöző.” Ormos Mária nagyon frappáns és találó kifejezése Hitlerről.

42 Ullein-Reviczky, 93.

43 Uo.

44 DIMK, 867. sz. irat. A híres „Kriszóffy-távirat”, Bárdossy természetesen ismerte a tartalmát.

ókkal szolgálhatnak a németeknek.⁴⁵ Ezt közölte is a németekkel, akiktől merev és hideg elutasításban részesült, Bárdossy azt a meglehetősen pökhendi választ kapta, hogy a hitleri Harmadik Birodalomnak nincs szüksége ezekre az információkra, és az a minimum, hogy Magyarország megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat az oroszokkal.⁴⁶ A miniszterelnök viszont eltökélte, hogy a diplomáciai kapcsolatok megszakítása lesz az a végső határ, ameddig hajlandó lesz elmenni.

Mégis kezdett elfogyni körülötte a levegő. Ugyanis Olaszország és Románia már 22-én hadat üzent a Szovjetuniónak, idő kérdése volt Szlovákia belépése is. Werth Henrik pedig tovább mozgolódott, és esze ágában sem volt jó szokását feladni, hogy katona létére politizáljon, véleményformálónak, sőt döntéshozónak képzelte magát. A Honvéd Vezérkar főnöke minden követ megmozgatott, hogy hazánkat belerántsa ebbe a háborúba. Természetesen nem egyedül cselekedett, számos magas rangú németbarát katonatiszt állt mögötte, és folyamatosan összejátszott a Wehrmacht magyarországi katonai képviselőivel. A jelek most is azt mutatták, hogy a német Wehrmachtban voltak nem is kevesen, akik örömmel vették volna hazánk belépését, és ügyködtek is ennek érdekében.⁴⁷

Ami a politikai síkot illeti, annyi mondható el biztosan, hogy a „Führer” valamiféle szolidaritást várt el Magyarországtól, de még mindig szó sem volt arról, hogy ebben az ügyben Magyarországnak meg kéne támadnia a Szovjetuniót. Az viszont kikristályosodott június 23-ára, hogy a németek teljes mértékben elvárják, hogy hazánk szakítsa meg a diplomáciai kapcsolatokat az oroszokkal. Minisztertanács következett ezen a napon, délelőtt 10 órakor. Bárdossy javasolta a diplomáciai kapcsolatok megszakítását a Szovjetunióval. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter ellenvetést tett. „Ne olyan gyorsan.” A minisztertanács a belügyminiszter figyelmeztetése ellenére hozzájárult a diplomáciai kapcsolatok megszakításához, amelyről Bárdossy azonnal értesítette a Kormányzót és Erdmannsdorf német követet, aki e bejelentést tudomásul vette, és a magyar feljegyzés szerint megjegyezte, hogy „ez magától értetődő”.⁴⁸ Bárdossy ebből feltehetően azt a következtetést vonta le, hogy a német kormány ennél egyértelműbb lépést remélhetett. Az egybehangzó tanúságok szerint az oroszok ezt a lépést nagy megértéssel fogadták. Csaranov budapesti szovjet követ azt nyilatkozta, hogy teljesen megérti Magyarország helyzetét. Nagy megelégedésére szolgál, hogy Magyarország nem lép be a háborúba, pedig ő valójában erre számított.⁴⁹ Ezzel párhuzamosan Werth Henrik egy újabb memorandummal szabályosan le vadászta a miniszterelnököt, akit elöntött a pulykaméreg, az újabb,

45 Ullein-Reviczky, 94.

46 Uo.

47 Czettler Antal: *A mi kis élethalál kérdéseink. Magyar külpolitika a hadba lépéstől a német megszállásig*. Budapest, 2000, Magvető Kiadó, 38–39. Macartney II, 33 (a továbbiakban: Czettler).

48 Macartney II, 31–32.

49 Uo. 32.

még súlyosabb politikába való illetéktelen beavatkozása és főleg újabb memorandumának tartalma miatt. Június 24-én így újabb rendkívüli minisztertanácsot kellett Bárdossynak összehívnia, amelyen a miniszterelnök szándékai szerint egyszer s mindenkorra tisztázni szeretne volna, hogy akkor most háborúzunk egyet a sztálini orosz világhatalommal, vagy nem? Ahhoz, hogy e sorok írója érzékeltesse az atmoszférát, kicsit hosszabban idézi egy egykori kulcsszereplő, Ullein-Reviczky Antal sajtófőnök visszaemlékezését. A sajtófőnök a következőket írja erről a drámai minisztertanácsról: „Már mindenki egybegyűlt, amikor a miniszterelnök sietős léptekkel, haragtól sápadtan megjelent, kezében borítékot szorongatva, amelyet az ülés megnyitása után megvetően a tárgyalóasztalra hajított. »Ezt a levelet most kaptam a vezérkar főnökétől – mondta. – Mivel a tartalma rendkívül fontos, ragaszkodtam hozzá, hogy tájékoztassam róla a kabinetbeli kollégáimat, és kikérjem véleményüket, mielőtt válaszolnék rá.« A levélben, amelyet Bárdossy rögtön felolvasott, Werth tábornok azt követelte, hogy haladéktalanul üzenjünk hadat a Szovjetunióknak. Érvei nagyjából a következők voltak: nem kétséges, hogy Németország megnyeri a háborút, a gyermekcipőben járó bolsevizmus megsemmisítése az utolsó nagy csata a győzelem előtt. Ha Magyarország távol tartja magát a háborútól, a győzelem napján is félreállítják majd, és akkor nemcsak hogy örökre le kell mondanunk minden területi követelésünkről, hanem elveszítjük még Észak-Erdélyt is, amelyet Románia a háborúban való részvételéért magának követel majd. Ha ellenben Hitler mellé állunk, egészen biztosan visszaállíthatjuk az ezeréves Magyarországot. Egyetlen perc veszegetni való időnk sincsen, minél többet habozunk, annál kisebb lesz a jutalmunk. [...] De a miniszterelnök máris megragadta a szót, és határozottan kijelentette: »Ez a levél elfogadhatatlan beavatkozás a kormány ügyeibe. Egyébként is szembeszökő, hogy *egyetlen érve sem állja meg a helyét.*« [Kiemelés E. M.] A kormánynak változatlanul az a szándéka, hogy távol tartja magát a háborútól. Annál is inkább, mivel ehhez a háborúhoz nekünk semmi közünk! Ez nem a mi háborúnk! S ahogy ezt kimondta, öklével az asztalra csapott. Végül felszólította kollégáit, hogy egyenként szavazzanak, az orosz háború mellett vagy ellen. Elsőként ő szavazott, mégpedig ELLENE. Utána a kabinet valamennyi minisztere e háború ellen szavazott, a távol levő Bartha honvédelmi minisztert helyettesítő Györffy-Bengyel tábornok kivételével. De még ő is szinte szabadkozott a szavazata miatt, elmagyarázta, hogy azt a parancsot kapta főnökétől, szavazzon a háború mellett, ha távollétében ez a kérdés felmerülne.”⁵⁰

Azt hiszem a fentebb idézettek sok mindent elmondanak a Szovjetunió elleni hadba lépés bonyolult problematikájáról, és közelebb visznek a történeti igazsághoz.

Bárdossy ezek után üzent a németeknek is. Erdmannsdorf német követ értésére adta, hogy a háborúban való részvétel politikai kérdés, és eldöntése a kor-

50 Ullein-Reviczky, 95–96.

mány, nem pedig a vezérkar hatáskörébe tartozik. Rámutatott Magyarország nehéz helyzetére, amely részben gazdasági, de főként a román és szlovák revíziós követelések miatt fennáll. Ezért a kormány azt tekinti elsődleges feladatának, hogy megőrizze erejét, és a Duna völgyében fenntartsa a rendet. „Mindent összevetve – mondta Bárdossy – nyíltan meg kell mondanom, hogy a magyar kormány, ezen megfontolások figyelembevételével *nem egykönnyen dönthet amellett, hogy részt vesz a Szovjetunió elleni háborúban* (kiemelés E. M.)”⁵¹

Jellemző, hogy Bárdossy üzenetét Erdmannsdorf kommentár nélkül küldte el a Wilhelmstrasséra. Az pedig még jellemzőbb, hogy onnan több mint egy napig semmiféle válasz nem érkezett Budapestre.⁵²

A levegő mindazonáltal tovább fogyott. Június 25-én Szlovákia is hadat üzent a Szovjetunióknak. Franco tábornok Spanyolországa több tízezer önkéntest készült küldeni az orosz frontra.⁵³ Az olaszok és a románok már beléptek ebbe a háborúba, ahogy már említettük. Úgy tűnt, hogy Hitler Európájának egésze a bolsevikellenes hadjárat lázában ég, és csak a kis Magyarország vonakodik... Nagyjában-egészében így állt a helyzet 1941. június 25-én.

A „kassai bombázás”. A magyar vezetés drámája a Szovjetunió elleni hadba lépésért (1941. június 26–27.)

Ebben a történelmi pillanatban úgy tűnt, hogy Bárdossy Lászlónak, Horthy Miklós kormányzó egyetértésével, sikerült Magyarországot a német–orosz háborútól távol tartani. Úgy tűnt, hogy nagy nehezen a magyar kormány kiállta a próbát. Csakhogy van egy történelmi aforizma, amely így hangzik: „A történelem csak páratlanság és váratlanság.”

1941. június 26-án olyan váratlan dolgok történtek Magyarországon, amely Bárdossy minden számítását keresztülhúzta, amely pálfordulását eredményezte. Méghozzá rövid idő leforgása alatt!

Ez volt az ún. „kassai bombázás”, amely még évtizedek elteltével is tisztázatlan. A következőkben a történettudomány eddigi eredményeire építve a szerző a saját interpretációját adja közre.

Krónika. 1941. június 26-án 12.10 perckor a kárpátaljai Rahó térségében fekvő Tiszaborkút vasútállomását elhagyó budapesti gyorsvonatra gépfegyvertűzet zúdított a szovjet légierrő. Az itt megjelenő repülőgépek egyértelműen szovjet felségjelvényűek voltak.⁵⁴ Azonnal jelentették Bárdossyknak a hírt, aki szilárd

51 Macartney II, 34–35.

52 Uo. 35.

53 Czettler, 46.

54 Romsics Ignác: *Ki bombázta Kassát?* Budapest, 2016, Kossuth Kiadó, 22. Macartney II, 35 (a továbbiakban: Romsics)

maradt. Eltitkolta a dolgot, és a közvéleményt sem akarta felzaklatni.⁵⁵ Nem sokkal később 13.10 perckor három repülőgép, amely a Tengelyhez tartozó gépek sárga csíkját viselte, megjelent a magyar légtérben Kassa fölött. Jó ideig köröztek a város felett, ahol a helyi magyar légvédelem bizonytalankodott, mert a gépeket nem tudta pontosan beazonosítani, és bizonyára zavart keltett, hogy láthatták a Tengelyhez tartozást jelölő sárga csíkot!⁵⁶ Aztán e behatolók kioldották terhüket, 29 db 100 kilogrammos bombát dobtak le. Találat érte a Postapalotát, a közeli tüzérlaktanyát és néhány környékbeli lakóházat. A támadás halálos áldozatainak száma 32 fő, a sebesülteké több tucat, egyes források szerint több mint 200 fő volt.⁵⁷ Az egyik fel nem robbant bombán viszont látszottak a cirill betűk, és bizonyítást nyert később, hogy a leningrádi Putyilov-művekben készült.⁵⁸

A szerző véleménye az, hogy e két támadás egymástól független volt. Tiszaborkútnál egyértelmű, hogy a nemzetközi jogot súlyosan sértő, bár jelentősebbnek – más körülmények között – különösebben nem mondható orosz akció volt. Ha csak ez az egy fejlemény történik, Magyarország aligha kerül hadiállapotba a Szovjetunióval. Bárdossy magatartását már említettük. Az sem kizárt, hogy ebben az esetben néhány önfejű szovjet pilóta magánakciójáról volt szó, amiről előzetesen még a felettesek sem tudtak. Az egész túlkapasnak volt minősíthető. Érdekesebb és az események menetében tragikus volt a második akció. Említettük, hogy a Tengely sárga csíkját viselte a 3 támadó repülőgép, a bombák viszont cirill betűsek voltak.

Német provokáció? Ez ma már eleve kizárt, ugyanis a német levéltárak korabeli anyagai kutathatók, és mind a mai napig semmi, de semmi nem került elő, amely ezt alátámasztaná. Így az is kizárt, hogy esetleg Werth Henrikék keze (is) benne van dologban, mert hangsúlyozzuk, semmilyen forrás nem került elő sem a magyar, sem a német levéltárakból! Az orosz levéltárak anyagaiból viszont mind a mai napig sok minden nem kutatható, főleg nem külföldi történésez által.

Lehet viszont Kassát illetően egy érdekes magyarázat, de ez sincs 100%-ig tisztázva. De erre az orosz levéltári anyagok kutathatóságának engedélyezése egyszer talán mégis választ adhat. Macartney brit történésznek kifejezetten érdekes információi vannak ez ügyben. A következőket írja erről a második akcióról: „A pilóták csehek vagy szlovákok voltak, akik akkor, amikor Szlovákia belépett a Szovjetunió elleni háborúba, elloptak néhány német repülőgépet az iglói repülőtérről, és azokkal megszöktek. Egy évvel később egy magyar újság közzétett egy történetet, amely szerint amikor a magyar csapatok Dnyepropetrovszkban voltak, egy magyar tisztnek az iskolamester, akinél be volt szállásolva,

55 Macartney II, 35.

56 Macartney II, 35 és 43.

57 Romsics, 22.

58 Macartney II, 44.

elmondta, hogy korábban az orosz hadseregnek egy cseh származású tisztje lakott nála, név szerint Ondrej Angyele, aki – saját beszámolója szerint – valószínűleg az az ember, aki Kassát bombázta.⁵⁹ Ha ez igaz, akkor ennek a cseh illetőnek társai is voltak. Továbbá ott a cirill betűs bombák kérdése! Hogyan kerültek az elcsent német gépekbe?

A szerzőnek az a véleménye, lehetséges, hogy a hírhedt NKVD keze lehet a dologban. Lehetséges, hogy mégiscsak orosz agresszió történt... Bár az könnyen meglehet, nem a legfelsőbb utasításra... Tiszaborkutat még eltussolhatta Bárdossy, de Kassát már nem. Az incidensen egyébként még a németbarát magyar katonatisztek is meglepődtek. Bűnösségük vagy bűnrészességük már csak ezért is kizárt.

Most viszont megkezdődött Bárdossy és a németbarát magyar katonatisztek versenyfutása, ki ér előbb Horthyhoz? A miniszterelnök újabb személyes tragédiája, hogy Werth Henrikék megelőzték. A delikvensek jól ismerték a Kormányzót, tudták, hogy a katonák megjelenése bizalmat kelt benne, ismerték a régi XIX. századi becsületkódexét és úgy alapjáraton a személyiségét. Sikerült jól felhergelniük Horthyt, hogy no lám itt az orosz agresszió, most aztán már becsületbeli kötelesség hadat üzeni, mi másra várunk még? A Kormányzó felindult, és meghozta fejében a döntést. De itt még nincs vége. Akik ismerték Horthyt, tudták, hogy haragja, legyen szó bármiről, csak néhány óráig tart, és mint máskor mindig, gróf Bethlen István vagy gróf Teleki Pál le tudta csillapítani. Ekkor viszont gróf Teleki Pál már a temetőben pihent, gróf Bethlen István viszont éppen nem volt kéznél. A magam részéről szörszálhasogatásnak tartom, hogy Horthy csak megtorlásra vagy hadiállapotra gondolt ezek után. A történelmi helyzetet mérlegelve Horthy döntése nem pusztán megtorlás, hanem mindezek után csak a hadiállapot lehetett.

Mire Bárdossy odaért a Kormányzóhoz, tudta, hogy veszített. Ráadásul ő nem az a típusú személyiség volt, aki Horthyt le tudta volna csillapítani, de miniszterelnök nem is akarta. A német provokáció kérdése is felmerült ekkor, de ez Bárdossyt csak megerősítette abban, hogy a *németek akarják, hogy belépjünk a Szovjetunió elleni háborúba*. Mindezek után Bárdossy, Ullein-Reviczky Antal elmondása szerint, amikor találkoztak, 5 perc alatt ő is meghozta a fejében a döntést, vagyis Magyarország hadiállapotba kerülését a Szovjetunióval.⁶⁰

1941. június 27-én a soron következő minisztertanácson megszületett a hivatalos döntés is, hogy Magyarország megtámadja a Szovjetuniót. Ezt a Kormányzó is szentesítette, a parlamentnek sem volt ellenvetése. A hadiállapotot tekintve, alkotmányjogi kifogások nem merülnek fel. De e döntés után hosszú sötét árnyék vetült Magyarországra...

59 Macartney II, 44.

60 Ullein-Reviczky, 99–100.

A felelősség és bűnösség problematikája

Történetünkéből kiderül, hogy mind Horthy Miklós kormányzót, mind Bárdossy Lászlót felelősség terheli a történekekért, inkább felelősöknek mondhatók, mint bűnösöknek. Látható, hogy a végsőkéig kitartottak gróf Teleki Pál irányvonala mellett, ameddig csak lehetett távol tartották Magyarországot a német-orsz háborútól. Mindezt számukra egyre fojtogatóbb légkörben tették. Sőt a bűnösség helyébe a felelősség mellé jómagam inkább a gyengeségek szót tenném. A gyengeségek pedig, akárcsak a tévedések – emberi dolgok. Szóval nemcsak a szó szigorú értelmében vett bűnösségről nem beszélhetünk kettejük esetében, de ahogy Pritz Pál is megállapítja Bárdossyról szóló könyvecskéjében, itt nincsenek hősök sem.⁶¹

Akiket viszont felelősöknek és bűnösöknek egyaránt tarthatunk, az mindenképpen Werth Henrik, a Honvéd Vezérkar főnöke és a vele kooperáló németbarát katonatisztek köre. Legfőképpen azért, mert messzemenően túllépték hatáskörüket, katona létükre elkezdtek politizálni, sőt véleményformálásra és döntéshozatalra törekedtek, egy olyan háború mellett kardoskodva, amelynek sem értelmes célja, sőt még iránya sem volt.

A szerző benyomása, hogy Horthyt és Bárdossyt részben történelmi kényszer, részben személyiséglélektani gyengeségek vitték rá a végzetes döntésre. Nem gyenge emberek voltak, hanem voltak gyengeségeik, amelyek egy kritikus történelmi pillanatban kidomborodtak. Számításba kell vennünk azt is, hogy Magyarország – és itt nem csak a németbarátokra gondolok – évtizedek óta elkötelezett antikommunista ország volt, hisz a Tanácsköztársaság, az 1919-es patkánylázadás,⁶² például Szamuely elvtárs halálvonatai, az ország védtelensége, a káosz és anarchia, mély nyomokat hagyott a magyarságban. Nem volt a kommunizmus számunkra vonzó. A Szovjetunió esetleges eltűnése után csak kevesen hullajtottak volna könnyeket. Ennek is szerepe lehetett a végzetes döntésben. További döntő, ha csak nem a legdöntőbb komponens a magyar nemzet trianoni sokkja és a végül megvalósult részleges revízió semmissé válásának elementáris félelme.

Van egy olyan népi hiedelem, hogy „az óvatosságra eddig még senki sem fizetett rá”. Horthy és Bárdossy feltűnően meggondolatlanok és óvatlanok bizonyult, amikor belevitte Magyarországot egy olyan háborúba, amelynek legalábbis kétes volt a kimenetele. De ezek is inkább gyengeségek, mint bűnök. *A felelősség viszont vitathatatlan.*

61 Pritz, 9.

62 Bayer Zsolt radikális konzervatív publicista velőig találó kifejezése a magyarországi Tanácsköztársaságra.

Utóirat

A szerző semmiképpen nem állítja azt, hogy Magyarország 1941. június utáni helyzete történetileg teljes mértékben determinált lett volna. Történelmi kényszerek, főleg az ún. történelmi rövid időben⁶³ sokszor előfordulnak, de történelmi kényszerpálya általában nincsen. A játék szinte mindig többtényezős, Joó András szavaival kifejezve a mérkőzés „több sakktáblán folyik szimultán módon, és a szabályokat bármikor felülírhatják”.⁶⁴ Nem vált determinálttá Magyarország helyzete még 1941 decemberében sem, mikor többek között Bárdossy gyengeségei meghozták a hadiállapotot az USA-val is. Vitathatatlanul szorult a hurrok Magyarország körül, de lejátszott partiról még ekkor sem beszélhetünk. Bárdossynak az volt az egyik mániája, hogy ha minél több engedményt tesz a hitleri Harmadik Birodalomnak, akkor sikerül a legrosszabbat elkerülni. Ebből következik másik fixa ideája, hogy ha ő ezeket nem teszi meg, sőt lemond, akkor a németeket 100%-ig kiszolgáló báb lesz az utóda...

Ebben (is) tévedett...

Őt ugyanis egy politikusi és államférfiúi kvalitásokkal is megáldott, ősi magyar nemesi családból származó, a hazát féltő, elkötelezett angolbarát és még csak nem is antiszemita Kállay Miklós követte a miniszterelnöki székben. Kállay tragédiája viszont abban állt, hogy egyszerűen vagy nem adódott végül lehetősége, vagy amikor volt lehetősége, nem tudott váltani... vagyis Magyarország hajóját a győztes oldalra kormányozni.

1943 közepén az olasz fordulat páratlan történelmi alternatívát kínált az angolszász szövetségeseknek, hogy ügyes és gyors stratégiai húzásokkal villámgyorsan a hitleri Harmadik Birodalom déli határainál legyenek, és megnyílhatott volna az út Budapest felé is. Ezt Roosevelt elnök és köre megakadályozta Churchill ellenére és Sztálin kegyeiért futva. Kállay váltani akart, de mások hibájából nem tudott... 1944 elején sem volt lefutott a meccs, bár már nagyon sokasodtak a kényszerek. Az oroszok megközelítették a magyar határokat, és még mindig lehetett volna váltani, de már csak Sztálin felé. Nyitva állt még mindig a lehetőség, hogy összefogva az oroszokkal, meglepetésszerűen lerohanjuk Romániát, és váltsunk. Ezt Kállay már nem tudta megtenni, de megtehetette volna.

Szakály Sándor gyönyörű soraival zárom dolgozatomat, valamiféle summaként: „Magyarország pedig Európa keresztútjain fekszik. Ami olyan geo- és katonapolitikai helyzetet kölcsönöz neki, mely minden korban a hadak átvonulásának igényét jelentette vele szemben.”⁶⁵

63 A történelmi rövid idő és hosszú idő kapcsán ajánlom Fernand Braudel és Ormos Mária történetfilozófiai munkáit.

64 Joó András: *Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia, 1942–1944.* Budapest, 2008, Napvilág Kiadó, 14.

65 Szakály Sándor: *Volt-e alternatíva? Magyarország a második világháborúban.* Budapest, 1999, Ister Kiadó, 136.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

1. Cornelius, S. Deborah: *Kutyaszorítóban. Magyarország és a második világháború*. Budapest, 2015, Rubicon könyvek.
2. Czettler Antal: *A mi kis élethalál kérdéseink. A magyar külpolitika a hadba lépéstől a német megszállásig*. Budapest, 2000, Magvető Kiadó.
3. Czettler Antal: *Teleki Pál és a magyar külpolitika, 1939–1941*. Budapest, 1997, Magvető Kiadó.
4. Erdős Márton: *Közelitések Kállay Miklós külpolitikájához, 1942–1944*. *Hitel*, 2013. május, 103–112.
5. Joó András: *Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia, 1942–1944*. Budapest, 2008, Napvilág Kiadó.
6. *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához, 1936–1945. V. kötet. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig, 1940–1941*. Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó.
7. Lukacs, John: *A második világháború öröksége*. Budapest, 2011, Európa Könyvkiadó.
8. Lukacs, John: *Az európai világháború, 1939–1941*. Budapest, 1995, Európa Könyvkiadó.
9. Lukacs, John: *Hitler és Sztálin, 1941. június*. Budapest, 2009, Európa Könyvkiadó.
10. Macartney, C. A.: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története, 1929–1945, I–II*. Budapest, 2006, Gede Testvérek kiadása.
11. Ormos Mária: *Hitler*. Budapest, 1993, T-Twins Kiadó.
12. Pastor, Peter: *A moszkvai magyar követség jelentései, 1935–1941*. Budapest, 1992, Századvég-Atlanti.
13. Pritz Pál: *Bárdossy László. Élet-kép sorozat*. Budapest, 2001, Elektra Kiadóház.
14. Romsics Ignác: *Ki bombázta Kassát?* Budapest, 2016, Kossuth Kiadó.
15. Shirer, William L.: *A harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története*. Budapest, 1995, Teleteacher.
16. Szakály Sándor: *Volt-e alternatíva? Magyarország a második világháborúban*. Budapest, 1999, Ister Kiadó.
17. Ullein-Reviczky Antal: *Német háború – orosz béke*. Budapest, 1993, Európa-História.

